

Γ. ΜΑΣΟΥΡΗ

**ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ
ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ**

Γ. ΜΑΣΟΥΡΗ*

**ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ
ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ**

Οι ψυχολόγοι βλέπουν το έγκλημα ως προϊόν ατομικής παθολογίας. Οι ρίζες αυτής της παθολογίας εντοπίζονται νωρίς στη ζωή του ανθρώπου και στην οικογενειακή του κατάσταση. Η οικογένεια παίζει τον κρίσιμο ρόλο του πρωταρχικού παράγοντα της κοινωνικοποίησης—αφού κοινωνικοποίηση και μάθηση επιβάλλονται τεχνητά στο παιδί από την οικογένεια. Το ρόλο αυτό έχουν τονίσει τρεις ψυχολογικές θεωρίες, γνωστές ως α) ψυχαναλυτική (PSYCHOANALYTICAL) β) της εκμάθησης (LEARNIG) και γ) της γνωστικής λειτουργίας (COGNITIVE). Οι θεωρίες αυτές επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό το ποινικό σύστημα διαφόρων χωρών, όπως της Αγγλίας, στις δεκαετίες του 1960 και 1970, όπου και παρατηρούνται δύο μεθοδεύσεις: Από τη μία παραβάτες του δικαίου, που εκλαμβάνονται ως «ασθενείς» κατά την ποινική διαδικασία, θεωρούνταν ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό. Από την άλλη οι παραπάνω παραβάτες τύχαιναν ειδικής σωφρονιστικής μεταχείρισης κατά την έκτιση της ποινής τους.

Οι ψυχολόγοι λοιπόν, προκειμένου να εξηγήσουν μια κοινωνικά παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, επιστημαίνουν τη σπουδαιότητα των γεγονότων που συνέβησαν νωρίς στη ζωή των ανθρώπων. Σύμφωνα μ' αυτή τη θεώρηση ο ADLER (1932) υποστηρίζει ότι: «τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του εγκληματία έχουν ήδη καθορισθεί αποφασιστικά μέχρι την ηλικία των τριών ή τεσσάρων ετών· σ' αυτό το διάστημα έχουν ήδη διαμορφωθεί στον εγκληματία οι λανθασμένες εκτιμήσεις για τον εαυτό του και τον κόσμο που εμείς βλέπουμε να υλοποιούνται στην εγκληματική του καριέρα» (στον WANDSWORTH σελ. 38).

Αν θελήσουμε να οριοθετήσουμε την κρίσιμη περίοδο της κοινωνικοποίησης του ανθρώπου, διαπιστώνουμε ποικιλία απόψεων μεταξύ των ψυχολόγων. Εκτός όμως από την παραπάνω διάσταση απόψεων ένα άλλο πρόβλημα επίσης εμφανίζεται: αυτό της σύνδεσης των πρώτων εμπειριών της ζωής με τη μετέπειτα συμπεριφορά. Παραδοσιακά η ερμηνεία που δίνεται, βασίζεται στη θεωρία του FREUD και PIAGET. Ο KEGAN (1976) αποκαλεί τη συνοχή αυτή των γεγονότων «ψυχολογική επιγένεση» (PSYCHOLOGICAL EPIGENESIS) αλλά τονίζει ότι αυτή η έννοια δεν έχει εξεταστεί εμπειρικά.

Αν η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου καθορίζεται από το οικογενειακό του περι-

* Νομική Σχολή Παν/μίου Αθηνών, Μ.Α. στην εγκληματολογία, Hull University Αγγλία.

βάλλον και η αποτυχία για κοινωνικοποίηση βαραίνει το ίδιο περιβάλλον, όπως δέχονται οι ψυχολόγοι, τότε το ζητούμενο είναι να ορίσουμε τις πλευρές εκείνες του οικογενειακού περιβάλλοντος που είναι υπεύθυνες για την αποτυχημένη κοινωνικοποίηση. Τέσσερις παράγοντες έχουν θεωρηθεί υπεύθυνοι: α) Η συναισθηματική αστάθεια (EMOTIONAL INSTABILITY) στη σχέση γονέα παιδιού—εδώ περιλαμβάνονται οι θεωρίες των «διαλυμένων οικογενειών» (BROKEN HOMES), όπου η διάλυση αποδίδεται ή σε θάνατο γονέα, ή διαζύγιο, ή χωρισμό και της μητρικής στέρησης (MATERNAL DEPRIVATION). β) Οι ακατάλληλες μέθοδοι διαπαιδαγώγησης, γ) γενετικοί παράγοντες και δ) γνωρίσματα της προσωπικότητας. Οι δύο πρώτοι παράγοντες εμφανίζονται σε άμεση εξάρτηση από το οικογενειακό περιβάλλον, ενώ οι δύο τελευταίοι μετριάζουν την ένταση της άμεσης επίδρασης του οικογενειακού περιβάλλοντος. Σκοπός αυτής της έκθεσης είναι η αξιολόγηση της ψυχολογικής προσέγγισης της εγκληματικότητας με την εξέταση των παραπάνω παραγόντων.

Η θεωρία των διαλυμένων οικογενειών έγινε το αντικείμενο εξέτασης διαφόρων ερευνητών, όπως των SIR CYRIL BURT (1945), A.M. CARR—SAUNDERS, H. MANHEIM AND E.C. RHODES (1942) κ.τλ. στην προσπάθειά τους να αξιολογήσουν τη συμβολή της στην εξήγηση της εγκληματικότητας. Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών αποκάλυψαν ισχυρή συνάφεια μεταξύ διαλυμένων οικογενειών και ακόλουθης εγκληματικότητας. Παρόλα αυτά όμως οι παραπάνω έρευνες έχουν δεχθεί σοβαρές κριτικές για μεθοδολογικές ατέλειες από την LADY WOOTTON (1959) που συνοψίζονται στα εξής σημεία: 1) Διαφορετική θεώρηση του όρου διαλυμένη οικογένεια μεταξύ των διαφόρων ερευνητών, 2) χρήση δείγματος που δεν επιτρέπει γενικεύσεις επειδή παρουσιάζει ποικιλία μεγέθους από έρευνα σε έρευνα και επειδή παρουσιάζει ανομοιομορφία στην επιλογή των ηλικιών των εγκληματιών που εξετάστηκαν από τους διαφορετικούς ερευνητές:

Λιγότερες μεθοδολογικές ατέλειες παρουσιάζουν οι έρευνες του WEST (1963—1973) και του WANDSWORTH (1946—1972). Και οι δύο αυτές έρευνες σε συμφωνία και με άλλες (DOUGLAS 1968, BRUCE 1970, κ.λ.π.) έδειξαν ισχυρή συνάφεια μεταξύ της διάλυσης που οφείλεται σε διαζύγιο ή χωρισμό και μεταγενέστερη εγκληματικότητα, ενώ η συνάφεια ήταν ασθενής, όταν η διάλυση οφειλόταν σε θάνατο γονέα.

Μια τέτοια συνάφεια μπορεί να αποδοθεί στην επίσημη διάλυση ή στη διατάραξη του οικογενειακού περιβάλλοντος; Οι έρευνες στις οποίες παρατηρήθηκαν λιγότερες μεθοδολογικές ατέλειες καταλήγουν στο ότι ο θάνατος του γονέα είναι ελαφρά συνυφασμένος με την εγκληματικότητα του παιδιού και ως εκ τούτου η διάλυση από μόνη της δεν φαίνεται να συμβάλλει στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς. Εξάλλου, και στις περιπτώσεις που ο θάνατος του γονέα είναι συνυφασμένος με εγκληματική δραστηριότητα του παιδιού, αυτή έχει αποδοθεί: α) Στην ψυχολογική διατάραξη του παιδιού (RUTTER 1969), β) στην επίδραση που έχει στο παιδί η λύπη του επιζώντα γονέα (BOWLBY AND PARKES 1970, MORRIS 1958) και γ) στις οικονομικές συνέπειες που έχει συνήθως για την οικογένεια ο θάνατος του πατέρα (DOUGLAS, ROSS, AND SIMPSON 1968, ROWNTREE 1955). Η αναγωγή της εγκληματικότητας στην διατάραξη του οικογενειακού περιβάλλοντος ενισχύεται και από τα αποτελέσματα άλλων ερευνών.

Ο Nye ερευνώντας το ρυθμό της εγκληματικότητας ανάμεσα στις διαλυμένες οικογένειες και στις δυστυχισμένες αλλά μη διαλυμένες κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο ρυθμός της εγκληματικότητας είναι υψηλότερος στις δυστυχισμένες και μη διαλυμένες. Έτσι κατά τον Nye πιθανή αιτία θεωρήθηκε ο παράγοντας ευτυχία. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξαν και οι Mc. Cord. Η έρευνα του WEST (1973 σελ. 72) έδειξε ότι «ο παράγοντας που έχει τη μεγαλύτερη σημασία δεν είναι τόσο ο χωρισμός αυτός καθ' αυτός όσο τα βαθύτερα οικογενειακά προβλήματα».

Ο WANDSWORTH (1979) θεωρεί κρίσιμη την αλλαγή στον τρόπο ζωής γονέα και παιδιού, ενώ οι GLUECKS (1950) τη διαταραγμένη εικόνα του οικογενειακού μοντέλου. Από την άλλη πλευρά όμως, έχειδειχτεί ότι οι καλές σχέσεις με τον ένα γονέα είναι επαρκείς για την ευτυχία του παιδιού (CONWAY 1957, PRINGLE AND BOSIO 1960, PRINGLE AND GLIFFORD 1962). Συνεπώς οι καλές σχέσεις δρουν αρνητικά στην εμφάνιση εγκληματικής συμπεριφοράς. Τέλος η εγκληματικότητα στην οικογένεια βρέθηκε υπόλογη για την εγκληματικότητα του παιδιού, όπως έδειξαν έρευνες που έγιναν από τους BURT (1945), GLUECKS (1956), FERGUSON (1952) και των D.J. WEST AND FARRINGTON, οι οποίοι στον «εγκληματικό τρόπο ζωής» (THE DELINQUENT WAY OF LIFE) συμπέραναν ότι η εγκληματικότητα των παιδιών που προέρχονται από εγκληματίες γονείς επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από το είδος της ανατροφής που δέχονται, καθώς επίσης και από την πλημμελή γονική επίβλεψη. Ο τελευταίος παράγοντας θεωρήθηκε αιτία της εγκληματικότητας στην έρευνα του HARRIET WILSON (1962).

Με δεδομένη την αξιοπιστία των παραπάνω συμπερασμάτων, το επόμενο πρόβλημα που ζητά λύση αφορά στη χρονική οριοθέτηση του σταδίου εκείνου της ζωής του παιδιού, κατά το οποίο η διάλυση έχει κρίσιμο χαρακτήρα. Έρευνες έχουν δείξει ότι τα θεμέλια για την προσκόλληση στη μητέρα μπαίνουν μετά τον πρώτο χρόνο (SCHAFFER 1965) και μερικές φορές μετά τον δεύτερο (TIZARD AND TIZARD 1972).

Τι συμβαίνει στην περίπτωση που οι προσκολλήσεις γίνονται σε μεταγενέστερο στάδιο; Είναι οι προσκολλήσεις αυτές ικανές να συμβάλλουν θετικά στη δημιουργία μελλοντικών σταθερών σχέσεων; Οι KADUSHIN (1970), DI VIRGILIO AND WALDFOGEL (1958), RUTTER (1971) κατέληξαν στο ότι παιδιά που υιοθετήθηκαν στα μέσα ή στο τέλος της παιδικής ηλικίας παρουσιάζουν σταθερότητα στις κατοπινές τους σχέσεις. Ωστόσο υπάρχουν επίσης στοιχεία ότι σταθερές προσκολλήσεις νωρίς στη ζωή δεν συνεπάγονται απαραίτητα μελλοντική σταθερότητα σχέσεων σε περιπτώσεις οδυνηρών εμπειριών αργότερα στη ζωή τους (BROWN AND HARN, 1978). Στις ίδιες διαπιστώσεις είχαν καταλήξει και οι CLARKS (1972), στον HALL WILLIAMS, σελ. 66), όταν συμπέραναν ότι:

«Η μάθηση νωρίς στη ζωή του ανθρώπου είναι σημαντική κυρίως για τη θεμελίωση του χαρακτήρα...η διαμόρφωση ενός παιδιού στο μέλλον απέχει πολύ από το σχηματισμό που πήρε στα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας. Συνεπώς το σύνολο της ανάπτυξης είναι σημαντικό, όχι τα πρώτα χρόνια».

Στο σχηματισμό των πρώτων προσκολλήσεων αναφέρεται η θεωρία της μητρικής στέρησης του BOWLBY. Ο BOWLBY θεώρησε ότι ο χωρισμός από τη μητέρα και η γονική απόρριψη (REJECTION) των παιδιών στα 3 ή 4 πρώτα χρόνια της ζωής

τους είναι οι υπαίτιες καταστάσεις για την πλειοψηφία των εγκλημάτων που διώκονται με έγκληση ή μήνυση, καθώς επίσης και για τις περιπτώσεις των «ιδιοσυστασιακών ψυχοπαθών» (CONSTITUTIONAL PSYCHOPATHE) και των ηθικά διαστραμμένων (BOWLBY 1949, σελ. 37). Ο RUTTER ασκώντας κριτική στο BOWLBY τονίζει ότι: «το μισό μέρος της θεωρίας που αναφέρεται στο σκέλος το σχετικό με τη μητέρα είναι ανακριβές στο ότι οι δηλητηριώδεις επιδράσεις, πλην εξαιρέσεων, δεν συνδέονται με κάποιο ελάττωμα της μητέρας (χωρισμός) αλλά μάλλον με την έλλειψη φροντίδας του παιδιού ή με τις σχέσεις του με τους ανθρώπους». Η ανάπτυξη συνεπώς ενός συγκεκριμένου είδους προσωπικότητας «ο άστοργος χαρακτήρας» (THE AFFECTIONLESS CHARACTER) είναι το αποτέλεσμα μιας ολέθριας ζημίας, την οποία προκάλεσε η έλλειψη στοργής. Ενώ ο BOWLBY (1952, στον RUTTER σελ. 25) θεωρεί ότι οι σύντομοι χωρισμοί – μια μορφή διακοπής προσκολλησίων – είναι βλαβεροί, ο RUTTER θεωρεί πιο σημαντικές τις περιβαλλοντικές συνθήκες της οικογένειας. Υποστήριξη των ισχυρισμών του RUTTER παρέχουν τα αποτελέσματα ερευνών που δείχνουν ότι τα παιδιά που έχουν εργαζόμενες μητέρες, περίπτωση σύντομου χωρισμού, δεν εκδηλώνουν εγκληματική συμπεριφορά για το λόγο αυτό (DOUGLAS, ROSS, SIMPSON (1968), HOFFMAN (1963), WEST (1961), YARROW (1961), WANDSWORTH, (1979). Υποστήριξη όμως βρίσκει ο BOWLBY στους ισχυρισμούς του, για μόνιμο χωρισμό από τη μητέρα από τις έρευνες που έγιναν από τους KOLTER (1971) MARKLE (1972) και WARDLE (1961). Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών έδειξαν ότι υπάρχει συνάφεια: α) Μεταξύ της εγκληματικότητας του παιδιού και μόνιμου χωρισμού από τη μητέρα που διήρκεσε περισσότερο από 6 μήνες, β) μεταξύ της εγκληματικότητας του παιδιού και γονέων που προέρχονται από διαλυμένη οικογένεια. Αντίθετα με αυτά τα αποτελέσματα που δείχνουν συνάφεια έδωσαν τα αποτελέσματα του RUTTER (1971) και του LITTLE (1965).

Ο FELDMAN υποστηρίζει ότι τόσο οι έρευνες που επιδοκιμάζουν όσο και εκείνες που αποδοκιμάζουν τη θεωρία του BOWLBY είναι αναξιόπιστες. Η αναξιόπιστία τους εντοπίζεται στο γεγονός ότι η επιλογή του δείγματος των εγκληματιών που χρησιμοποιήθηκαν στις έρευνες έγινε με βάση τις στατιστικές, οι οποίες εμπεριέχουν τον κίνδυνο αφ' ενός της διάκρισης της αστυνομίας απέναντι σε νέους που έχουν «προβληματικό οικογενειακό παρελθόν» και αφετέρου τον κίνδυνο της διάκρισης από το δικαστήριο, στην περίπτωση που η καταδίκη για συγκεκριμένο τύπο εγκλήματος οφείλεται στο «κακό» περιβάλλον. Για τον FELDMAN το αρχικό ελάττωμα στη θεωρία της μητρικής στέρησης εντοπίζεται στο ότι «παράλείπει οποιαδήποτε σκέψη σχετική με τη διαδικασία της κοινωνικής διαπαιδαγώγησης ή με τις μεθόδους διαπαιδαγώγησης» (σελ. 411).

Η τιμωρία παίζει κεντρικό ρόλο στη θεωρία της κοινωνικής εκμάθησης (SOCIAL LEARNING). Όπως δηλώνουν ο TPASLER (1962) και ο EYSENK (1970, στον WEST σελ. 50) η τιμωρία επιβάλλεται γιατί τα παιδιά εκ φύσεως (NATURALLY) συμπεριφέρονται με τρόπο ηδονιστικό και εγκληματικό. Ο πόνος και ο φόβος σαν επακόλουθο της τιμωρίας δεν επιτρέπει την επανάληψη της απαγορευμένης πράξης. Σε περίπτωση όμως που η τιμωρία υιοθετείται από τους γονείς για οποιαδήποτε πράξη, τα παιδιά δεν την εκλαμβάνουν ως τιμωρία. Έτσι χαλαρή ή αλλοπρόσαλλη τιμω-

ρία δεν περιορίζει την εγκληματική συμπεριφορά. Ακατάλληλες μέθοδοι διαπαιδαγωγώσεως που υιοθετούνται σε κρίσιμα στάδια –νωρίς στη ζωή του παιδιού– από τους γονείς ή από εκείνους που φροντίζουν τα παιδιά, έχουν σαν αποτέλεσμα δυσκολία των παιδιών είτε στο να σχηματίσουν καθορισμένες απαντήσεις (CONDITIONED RESPONSES) είτε στη συμμόρφωσή τους σε λάθος κοινωνικούς κανόνες (EYSENK, 1970). Ενώ ο EYSENK αναγνωρίζει την κρίσιμη συμβολή της τιμωρίας στην κοινωνικοποίηση του παιδιού, στην θεωρία του παραλείπει να επισημάνει αφ' ενός «τη σημασία του τύπου της διαπαιδαγωγώσεως του παιδιού και αφ' ετέρου τη σημασία της θετικής εκμάθησης της εγκληματικής συμπεριφοράς» (FELDMAN, σελ.45). Ο ARONFREED (1968 στον FELDMAN) ορίζει ότι τρία ψυχολογικά παραδείγματα υπάρχουν για την κοινωνική διαπαιδαγωγή του παιδιού και αυτά είναι: α) Η επιβουβήωση της δύναμης (POWER ASSERTION). Εδώ η χρήση της φυσικής (PHYSICAL) τιμωρίας από τους γονείς είναι στις περισσότερες περιπτώσεις συνυφασμένη με την εγκληματικότητα και έχει εξωτερικό προσανατολισμό. β) Η ανάκληση της αγάπης (LOVE WITHDRAWAL). Σ' αυτή την περίπτωση γίνεται χρήση η απειλή της ανάκλησης της στοργής από τους γονείς, και γ) η επαγωγή (INDUCTION), κατά την οποία οι γονείς χρησιμοποιούν λόγους έτσι ώστε να καταστήσουν τα παιδιά τους ενήμερα για τις συνέπειες που θα έχουν οι πράξεις τους στους άλλους. Τα τελευταία δύο παραδείγματα έχουν εσωτερικό προσανατολισμό σύμφωνα με τον ARONFREED.

Οι έρευνες που έχουν ασχοληθεί με τη γονική διαπαιδαγωγή μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες: Τις «φυσιοκρατικές» (NATURALISTIC) και τις «πειραματικές» (EXPERIMENTAL). Στις πρώτες η σύγκριση γίνεται ανάμεσα σε εγκληματίες και «κανονικούς», ενώ στις δεύτερες παρεμβαίνει ως μεσολαβητικός παράγοντας η ηθική ανάπτυξη. Έτσι η τελική σύγκριση γίνεται ανάμεσα στην ηθική ανάπτυξη και την εγκληματικότητα. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι έρευνες που έγιναν από τους GLUECKS (1950). Οι GLUECKS κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι πατέρες των εγκληματιών χρησιμοποιούν χαλαρές, αλλοπρόσαλλες και υπεραισθητικές μεθόδους. Με αυτά τα συμπεράσματα συμφωνούν επίσης τα αποτελέσματα των ερευνών που διεξήγαγαν οι BANDURA AND WOLFERS (1959) και MALESKAT AND MUSZYNSKI (1970). Το βασικό συμπέρασμα των ερευνών της δεύτερης κατηγορίας (π.χ. SEARS, 1957) είναι ότι η φυσική τιμωρία συμβάλλει στην ανεπαρκή ηθική ανάπτυξη. Ο HOFFMAN και ο SALTZSEIN (1967) εξέτασαν τις μεθόδους διαπαιδαγωγώσεως που χρησιμοποιούν διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Η έρευνά τους αυτή απέδωσε τον ανεπαρκή βαθμό της ηθικής ανάπτυξης των παιδιών που προέρχονται από την εργατική τάξη, στη χρήση κυρίως της φυσικής τιμωρίας από τους γονείς. Αυτό το συμπέρασμα σχολιάστηκε από τον RUDI DALLOS (στον FITZGERALD), ο οποίος θεώρησε δεδομένο ότι οι διαφορές μεταξύ των τάξεων δεν πρέπει να ερευνώνται σε επίπεδο ηθικότητας αλλά σε επίπεδο επικοινωνίας.

Στις σχέσεις λοιπόν γονιών παιδιών της εργατικής τάξης η επικοινωνία είναι φτωχή εξαιτίας της ανεπάρκειας του χρόνου που αφιερώνουν οι γονείς στα παιδιά καθώς επίσης και του χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων.

Τα αποτελέσματα των ερευνών και των δύο κατηγοριών απαιτούν παρόλαυτα επιφυλακτική αντιμετώπιση λόγω των σοβαρών μεθοδολογικών τους προβλημάτων

όπως: α) Η χρήση ερωτηματολογίων και συνεντεύξεων (SELF REPORTS) αντί της χρήσης της συμμετοχικής παρατήρησης (PARTICIPANT OBSERVATION) β) Η χρήση δειγμάτων με στιγματισμένο από πριν πληθυσμό. Το τελευταίο πρόβλημα δεν εμφανίζεται στην έρευνα του WEST (1969) ο οποίος συμπέρανε ότι: «κοινωνικά στερημένοι γονείς, άστοργοι, ασυνεπείς, αντιφατικοί, αδιάφοροι, τείνουν να παράγουν (ανατρέφουν) αγόρια που συμπεριφέρονται άσχημα.

Ο WEST πρόσθεσε ακόμα ότι το χαμηλό εισόδημα, οι φτωχές συνθήκες στέγασης, ο μεγάλος αριθμός των μελών της οικογενείας και η εγκληματικότητα του γονέα ή αδελφού αποτελούν παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς. Ο BELSON (1975) επίσης βρήκε ότι το «άθλιο» (MISERABLE) σπίτι αποτέλεσε στην έρευνά του παράγοντα που επηρέαζε την εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς σε μεγαλύτερο βαθμό από τις ειδικές μεθόδους διαπαιδαγώγησης.

Στη συζήτησή μας σειρά τώρα έχει η εξέταση της επίδρασης των γενετικών παραγόντων στην διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Το γεγονός ότι παιδιά από την ίδια οικογένεια συχνά συμπεριφέρονται διαφορετικά έτσι ώστε ένα από αυτά παρουσιάζει εγκληματική δραστηριότητα ενώ αντίθετα το άλλο όχι, έχει απασχολήσει τους εγκληματολόγους. Οι WEST και KNIGHT (1965) θεωρούν αποφασιστική την επίδραση του σχολείου και των συνομηλίκων στην άμβλυνση της επίδρασης της οικογένειας. Μια τέτοια εξήγηση όμως δεν πειθεί γιατί εκλαμβάνει το παιδί σαν παθητικό δέκτη εξωτερικών επιδράσεων, σαν μια μορφή χωρίς αντίδραση.

Οι GLUECKS (1962) αντίθετα, προβαίνουν σε πιο πειστικές διαπιστώσεις. Για τους η επίδραση της οικογένειας μετριάζεται από τους «ποικίλους τύπους σωματικής διάπλασης» (VARIUS PHYSIQUE TYPES) των παιδιών. Ο BELL (1968 στον FITZGERALD σελ. 377) αποδέχεται επίσης, τη σπουδαιότητα των γενετικών/βιολογικών διαφορών των παιδιών, μάλιστα τις διαφορές αυτές τις θεωρεί καθοριστικές για την επιλογή των μεθόδων διαπαιδαγώγησης από τους γονείς, μέθοδοι όμως που δεν ξεφεύγουν από τα όρια των προσδοκιών των γονιών. Γιαυτόν η σχέση γονέα-παιδιού είναι σχέση «δυναμική/αλληλεπίδρασης» (DYNAMIQUE/INTERACTIVE). Καθοριστικό ρόλο για την πρόβλεψη του χαρακτήρα της αλληλεπίδρασης στη σχέση γονέα παιδιού διαδραματίζουν τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του παιδιού, οι πολιτιστικές απαιτήσεις που επιβάλλονται στους γονείς (από την πολιτεία) και το μέγεθος της αφομοίωσης από τον κάθε γονέα των πολιτιστικών αυτών απαιτήσεων μέσα στο σύνολο των προσδοκιών για το παιδί. Παρέλειψε ο BELL όμως σαυτή του τη θεώρηση, όπως επισημαίνει ο RUDI DALLOS (στον FITZGERALD σελ. 378) να προσδιορίσει τις οποιεσδήποτε επιπτώσεις που θα μπορούσε να δημιουργήσει για το παιδί η επιλογή μιας οποιασδήποτε μεθόδου διαπαιδαγώγησης (από τον γονέα) που αντιτίθεται στα βιολογικά χαρακτηριστικά του παιδιού, είναι σύμφωνη όμως των προσδοκιών που τρέφουν οι γονείς για τα παιδιά.

Ο EYSENK ισχυρίζεται ότι τα παιδιά αποτυγχάνουν να συμμορφωθούν με την συμπεριφορά που επιβάλλει το δίκαιο, επειδή είναι δύσκολο γιατί να σχηματίσουν καθορισμένες απαντήσεις (CONDITIONED REPONSES). Η δυσκολία αυτή απαντάται στις εγκληματικές προσωπικότητες, όπως κυρίως του ψυχοπαθή εξαιτίας του έμφυτου γνωρίσματος της εξωστρέφειας (EXTRAVERSION), ενώ δεν απαντάται στις «κανονικές» προσωπικότητες εξαιτίας της εσωστρέφειας (INTROVERSION).

Ο EYSENK όμως στους ισχυρισμούς του για την εξωστρέφεια έχει δεχθεί κριτικές από τον FELDMAN για παράδειγμα, ο οποίος επισημαίνει ότι η πρόβλεψη της εξωστρέφειας δεν έχει υποστηριχθεί από την έρευνα.

Αυτό οφείλεται στο ότι ενώ η εξωστρέφεια σχηματίζεται από δύο ημι-ανεξάρτητες μεταβλητές: αυθορμητισμό (IMPULSIVENESS) και κοινωνικότητα (SOCIABILITY), τα αποτελέσματα που δίνονται για την εξωστρέφεια από την έρευνα αναφέρονται στο σύνολο και όχι στη συμβολή που έχει κάθε μία από αυτές τις μεταβλητές. Ο Eysenk μετά τις κριτικές που δέχτηκε τροποποίησε την θεωρία του ισχυριζόμενος ότι «η κοινωνικότητα στην εξωστρέφεια δεν προσφέρει έδαφος για ικανοποιητική διαφοροποίηση μεταξύ εγκληματία και κανονικού, είναι το αυθόρμητο μέρος της εξωστρέφειας μάλλον παρά το μέρος της κοινωνικότητας που εμείς μπορούμε να θεωρήσουμε συνδεδεμένο με την εγκληματική συμπεριφορά».

Η σύνδεση αυτή της εγκληματικότητας με την εξωστρέφεια—όπου η συμβολή του αυθορμητισμού είναι υψηλή ενώ η συμβολή της κοινωνικότητας είναι χαμηλή—παρουσιάζει προβλήματα. Ο FELDMAN διατείνεται ότι ο χαμηλός βαθμός κοινωνικότητας που διακρίνουμε στο δείγμα των διαφόρων ερευνών, που έχει ληφθεί από πληθυσμό φυλακών, μπορεί να αποδοθεί στην επίδραση του περιβάλλοντος της φυλακής. Και σ' αυτή την περίπτωση ο υψηλός αυθορμητισμός που παρατηρείται εφ' όσον δεν μετριάζεται από την επίδραση της κοινωνικότητας μπορεί να συμβάλει στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς. Από την άλλη η εκδήλωση του υψηλού αυθορμητισμού μπορεί να ανιχνευθεί στην κατάσταση που περιέρχεται κάποιος μετά τη σύλλησή του. Έτσι ο αυθορμητισμός που καταυτόν το τρόπο αποκτήθηκε μπορεί να αποτελεί την αιτία της εγκληματικής συμπεριφοράς. Ο FELDMAN σ αυτές τις κρίσεις βρήκε υποστήριξη από τα αποτελέσματα ερευνών που αναλήφθηκαν από τους HOGHUGH AND FORREST (1970), BARTHOLOMEW (1963), EYSENK (1973) και SAXBY (1970) και οι οποίες αποκάλυψαν ότι ο βαθμός του νευρωτισμού ήταν υψηλότερος στην ομάδα των φυλακισμένων απαντόν της ομάδας ελέγχου.

Τέλος, δύο ακόμα σημεία είναι απαραίτητα να διευκρινιστούν για τη θεωρία της προσωπικότητας του EYSENK. Το πρώτο αφορά τη μεθοδολογικά ατελή εξέταση της θεωρίας του από τους ερευνητές, οι οποίοι έχουν περιοριστεί στην εξέταση της διάπραξης εγκλημάτων με καταδίκες ή με συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια. Το δεύτερο σημείο αφορά το περιορισμένο έδαφος της εφαρμογής αυτής της θεωρίας. Όπως υποστηρίζει ο FELDMAN, η θεωρία του EYSENK είναι κατάλληλη για να εξηγήσει την εγκληματική συμπεριφορά σε εξαιρετικές περιπτώσεις ανθρώπων που εμφανίζουν υψηλή εξωστρέφεια ή νευρωτισμό ή συνδυασμό αυτών των μεγεθών. Η περιορισμένη σημασία που έχουν οι έμφυτες τάσεις του ανθρώπου για την εξήγηση της εγκληματικής συμπεριφοράς διαφαίνεται στα αποτελέσματα που κατέληξαν ερευνητές όπως ο WEST (ακόμα και αφού παρέκαμψαν το εμπόδιο των μεθοδολογικών ατελειών). Συγκεκριμένα ο WEST (1973), στην έρευνά του χρησιμοποίησε δείγμα πληθυσμού μη στιγματισμένου, εξετάζοντας την εγκληματικότητα που εμφανίστηκε στο δείγμα, έφθασε σε συμπεράσματα που ελάχιστα δικαιώνουν τον EYSENK· κατέληξε δηλαδή στο ότι καθοριστική εμφανίζεται η συμβολή παραγόντων που ευνοούν την απόκτηση εγκληματικής συμπεριφοράς, όπως οι ακατάλληλες μέ-

θοδοι διαπαιδαγώγησης ή η αφθονία εγκληματικών μοντέλων.

«Για μια κανονική οικογένεια σε μια κανονική δημοκρατική δυτική κοινωνία, είναι αλήθεια να πούμε ότι το παιδί μαθαίνει να συμπεριφέρεται κοινωνικά όχι (τόσο) στη βάση ενός αφηρημένου κώδικα συμπεριφοράς, έστω και αν αυτός έχει αποκρυπτογραφηθεί τελειότατα από την θεωρία, (όσο) στη βάση της αγάπης για τους γονείς του· εάν μάλιστα αυτό το δεύτερο κίνητρο δεν μπορεί να αποδειχτεί αρκετά δυνατό το άλλο είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα αποδυναμωθεί. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με αυτή την αντίληψη η συνολική αργή και συχνά οδυνηρή διαδικασία της κοινωνικοποίησης του παιδιού εξαρτάται από τις σχέσεις που το παιδί συνάπτει με τους γονείς του νωρίς στη ζωή του» (MANHEIM 1965, στον WANDSWORTH σελ. 34).

Από αυτή τη παρουσίαση των αποτελεσμάτων των ερευνών που καλύπτουν χρονολογικά την περίοδο 1950–1980 στην Αγγλία συνάγεται ότι τα γεγονότα που έλαβαν χώρα νωρίς στη ζωή του παιδιού όπως: η διατάραξη του οικογενειακού περιβάλλοντος η επιλογή ακατάλληλων μεθόδων διαπαιδαγώγησης απ’ τους γονείς, η πλημμελής επίβλεψη του παιδιού, η εγκληματικότητα γονέα ή αδελφού, η οικονομική κατάσταση της οικογένειας, επηρεάζουν την ικανότητα του παιδιού να ανταποκριθεί σε μεταγενέστερες καταστάσεις που περιέχουν υψηλό βαθμό έντασης. Όμως αυτή η επίδραση πρέπει να μη θεωρηθεί καθοριστική για τη μελλοντική συμπεριφορά του παιδιού η οποία επηρεάζεται και από καταστάσεις που εμφανίζονται αργότερα στη ζωή.

Από την άλλη μεριά ο καταλογισμός της αποκλειστικής ευθύνης στο ανώμαλο οικογενειακό περιβάλλον για την αντικοινωνική συμπεριφορά του ανθρώπου εμπεριέχει κινδύνους. Κίνδυνοι που πιθανότατα να μεταφραστούν σε προκαταλήψεις που προκαλούν μία A PRIORI δυσμενή αντιμετώπιση προς το παιδί που δεν πληροί τους όρους της ιδανικής οικογενειακής κατάστασης και μια ακόλουθη αλλαγή στην αντίληψη που έχει το παιδί για τον εαυτό του. Συνηγορεί σ’ αυτό, η έρευνα του WANDSWORTH η οποία αποκάλυψε μια τέτοιου είδους προκατάληψη από την πλευρά των δασκάλων οι οποίοι συμπεριφέρονται με ιδιαίτερο τρόπο στα παιδιά που προέρχονται από προβληματικές οικογένειες. Ενήμεροι άλλωστε για το διαγραφόμενο κίνδυνο στιγματισμού των «προβληματικών παιδιών» ήταν οι CLARKS (1976 στον WANDSWORTH σελ. 121) όταν επισημαίνουν ότι «η καθολική παραδοχή (της δοξασίας που εκλαμβάνει) τη πτωχή εμπειρία των πρώτων χρόνων σαν αναπόφευκτα συνδεδεμένη με καταδίκη, έχει συμβάλλει στην άμεση έκδοση διοικητικών αποφάσεων που επιβεβαιώνουν (και τυπικά) τη σημασία της (δοξασίας)».

Τέλος, δε θα στερείται ουσίας και ενδιαφέροντος μια συγκριτική έρευνα η οποία θα μας βοηθούσε να εκτιμήσουμε αν οι παράγοντες που έχουν θεωρηθεί κρίσιμοι από τη δική μας πολιτιστική σκοπιά είναι όμοια καθοριστικοί και από την οπτική άλλων πολιτιστικών σκοπιών. Το αποτέλεσμα από αυτή τη σύγκριση, ίσως μας βοηθήσει να διαπιστώσουμε κατά πόσο η δική μας κουλτούρα δικαιολογημένα προάγει τους «υγιείς» οικογενειακά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. BOWLBY, J.E.R. «Child care and the growth of love» Penguin, 1965.
2. FELDMAN, M.P.: «Criminal behaviour: A psychological analysis» Wiley, 1977.
3. FITZERALD, M. et al: «Crime and Society: Readings in History and Theory» Routledge, 1981.
4. WANDSWORTH, M.: «Roots of Delinquency» Martin robertson, 1979.
5. WEST, D.L.: «Who becomes delinquent» Heineman, 1973.
6. WOTTON B.: «Social Science and Social pathology» Allen and Uniwin, 1959.
7. HALLWILLIAMS J.E.: «Criminology and Criminal Justice» Butterworths, 1982.
8. RUTTER, M.: «Maternal deprivation reassessed» Penguin, 1972.